

Angelca Ivančič

Izobraževanje in prve zaposlitve mladih

Povzetek: Novejša komparativna preučevanja opozarjajo, da oblike strukturiranosti pridobivanja kvalifikacij in dostop do teh struktur ter prehodnost med njimi sooblikujejo uspešnost prehodov mladih iz izobraževanja v zaposlitev. Ta prispevek na podlagi registrskih podatkov (pridobljenih iz različnih registrov) za obdobje od 1991. do 2006. analizira vpliv različnih individualnih izobrazbenih dosežkov na zgodnje kariere mladih v Sloveniji po končanem rednem izobraževanju. Primarno je usmerjen v analizo vpliva diferenciacije na splošno in poklicno izobraževanje na sekundarni ravni in okrepitev povezav med izobraževalnim sistemom in gospodarstvom na hitrost prehodov v prvo zaposlitev in na dosežen poklicni položaj ob vstopu v prvo zaposlitev. Upošteva tudi vpliv izobraževalne ekspanzije na terciarni ravni. Rezultati potrjujejo, da je dosežena izobrazba pomembna tako za dostop kot tudi za kakovost prve zaposlitve. Največje prednosti imajo v obeh primerih mladi z najvišjo doseženo izobrazbo, največ pa izgubljajo najmanj izobraženi. Po drugi strani pa daje srednje poklicno izobraževanje v primerjavi s srednjim splošnim izobraževanjem le majhno prednost pri dostopu do prve zaposlitve, poklicni položaj, ki ga zagotavlja ob prvi zaposlitvi, pa se skoraj ne razlikuje od poklicnega položaja najmanj izobraženih. Kaže se močan vpliv obdobja končanja rednega izobraževanja na dostop do prve zaposlitve.

Ključne besede: izobraževanje, sistem poklicnega izobraževanja, mladinski trg delovne sile, prehodi iz izobraževanja v zaposlitev, poklicna kariera

UDK: 377: 331.5

Pregledni znanstveni prispevek

*Dr. Angelca Ivančič, Andragoški center Slovenije, Šmartinska 134A, SI-1000 Ljubljana, Slovenija;
e-naslov: aivancic@acs.si*

Uvod

V zadnjih dveh desetletjih je uspešnost prehajanja mladih iz izobraževanja v zaposlitev predmet intenzivnih preučevanj v številnih evropskih državah. Razlog je visoka stopnja brezposelnosti mladih, ki se trdovratno ohranja že vse od osem-desetih let prejšnjega stoletja. Hkrati postaja izobraževanje vse pomembnejše zaradi vse večje globalizacije in konkurenčnosti ter hitrega tehnološkega razvoja kot dejavnik socialne stratifikacije in kot ekonomski dejavnik. Privzemamo, da je dosežena izobrazba najpomembnejši selekcijski mehanizem prav pri prvi zaposlitvi (Scherer 2005). Po dosedanjih ugotovitvah za uspešno integracijo mladih na trgu dela ni pomembna zgolj raven dosežene izobrazbe, ampak tudi institucionalne povezave, ki obstajajo med izobraževalnim sistemom in sistemom zaposlovanja. Pozornost je namenjena predvsem razlikovanju med akademskim in poklicnim izobraževanjem (Shavit in Müller 1998).

Ta prispevek na podlagi analize statističnih mikro podatkov za obdobje 1991–2006 preučuje, kako dosežena izobrazba vpliva na uspešnost prehodov mladih iz rednega izobraževanja v zaposlitev. Uspešnost opredeljujemo z dolžino čakanja na prvo zaposlitev in doseženim poklicnim položajem. Posebej nas zanimajo razlike, ki jih ob prvi zaposlitvi ustvarja srednja poklicna izobrazba v primerjavi s srednjo tehniško in splošno izobrazbo. Pri tem želimo ovrednotiti tudi vpliv sprememb v izobraževalnem sistemu, ki jih je uveljavila šolska reforma, uzakonjena v 90. letih. V besedilu bomo preverili hipoteze:

- *srednje poklicno izobraževanje*: mladi s končanim srednjim poklicnim izobraževanjem imajo pri iskanju prve zaposlitve prednost pred mladimi, ki končujejo splošno srednje izobraževanje, in še posebej pred tistimi, ki jim ni uspelo pri-

¹ Prispevek je nastal kot sestavni del projekta »Prehodi iz izobraževanja v zaposlitev v luči institucionalne ureditve trga dela in organiziranosti izobraževalnega sistema«, ki je potekal v letih 2006–2008 v okviru CRP »Konkurenčnost Slovenije 2007–2013« ob finančni podpori ARRS in MDDSZ. Projekt se je povezoval z mednarodnim projektom Education Systems and Labour Markets in Central and Eastern European Transition Countries, katerega nosilec je bil Mannheim Institute for European Social Studies (MZES) pri Univerzi v Mannheimu, podprla pa ga je Volkswagnova fundacija.

dobiti formalne poklicne kvalifikacije po končanem obveznem izobraževanju. Hkrati je poklicni položaj te izobrazbene kategorije ob prvi zaposlitvi nižji od poklicnega položaja, ki ga omogočata srednja tehniška in srednja splošna izobrazba, vendar višji od poklicnega položaja najmanj izobraženih;

- *srednja tehniška izobrazba*: mladi s končanim srednjim tehniškim/poklicno-tehniškim izobraževanjem, so pri iskanju prve zaposlitve v prednosti v primerjavi z mladimi, ki si pridobijo splošno srednjo izobrazbo, ne pa tudi z mladimi z doseženo srednjo poklicno izobrazbo. Pričakujemo pa, da obe izobrazbeni kategoriji dosegata ob vstopu v prvo zaposlitev podoben poklicni položaj, ki je višji od tistega, ki ga zagotavlja srednja poklicna izobrazba;
- *višja strokovna izobrazba*²: diplomanti višjega strokovnega izobraževanja hitreje najdejo prvo zaposlitev v primerjavi z mladimi s srednjo splošno, pa tudi tehniško izobrazbo. Ob prvi zaposlitvi dosegajo tudi višji poklicni položaj kakor mladi s srednjo splošno ali tehniško izobrazbo;
- *visoka strokovna in univerzitetna izobrazba*: ob predpostavki večjega zaposlovanja v poklicih, ki temeljijo na višjih stopnjah izobrazbe³, pa tudi glede na dosedanje ugotovitve o prednostih mladih z visokošolsko in univerzitetno diplomo pri dostopu do prve zaposlitve na slovenskem trgu dela (Kogan in Unt 2008), pričakujemo, da je ta kategorija v najugodnejšem položaju tako glede na trajanje čakanja na prvo zaposlitev kakor tudi glede na dosežen poklicni položaj ob vstopu v prvo zaposlitev (Mincer 1974; Becker 1964). Vendar glede na ekspanzijo visokošolskega in univerzitetnega izobraževanja tudi pričakujemo, da se v zadnjem obdobju te relativne prednosti zmanjšujejo.

Značilnosti izobraževalnega sistema in prva zaposlitev

Ugotovitve novjših primerjalnih raziskav opozarjajo, da značilnosti organiziranosti izobraževalnih sistemov v posameznih državah pomembno vplivajo na uspešnost mladih pri prehajanju iz izobraževanja v zaposlitev in vključevanju na trg dela. Pomembno je, kako je nek izobraževalni sistem strukturiran z vidika stopenj izobraževanja, vrste programov na posameznih stopnjah, umestitve v šole oziroma izobraževalne ustanove in načina njihovega izvajanja ter kakšne so možnosti za dostop do posameznih struktur in za prehode med njimi. (Allmendinger 1989; Müller in Shavit 1998; Kerckhoff 2000; Gangl, Müller in Raffe 2003; Kogan in Unt 2008). Kot pomembne poudarjajo predvsem te dimenzije:

² Visokošolska reforma, ki je bila vpeljana v letu 1994, je bodisi ukinila dveletno višje strokovno izobraževanje ali pa so se višje strokovne šole transformirale v visoke strokovne šole ali fakultete. Zakon pa je študentom, vpisanim v te programe, dovoljeval končati študij po teh programih najpozneje do študijskega leta 2000/2001. Tako kategorija »višje strokovno izobraževanje« zajema tako diplomante postsekundarnega poklicnega izobraževanja, uzakonjenega leta 1996, kakor tudi diplomante višjih strokovnih šol, ukinjenih z visokošolskim zakonom iz leta 1993. Ker so ti študijski programi enake dolžine in imajo enake vstopne pogoje ter poklicno orientacijo, lahko za naše potrebe postsekundarne poklicne programe obravnavamo kot neke vrste naslednike dveletnih višjih strokovnih šol.

³ Podatki SURS o spremembah v poklicni strukturi zaposlenih v obdobju od 1995. do 2006. kažejo povečevanje zaposlenosti v poklicnih skupinah strokovnjakov, menedžerjev in visokih uradnikov ter tehnikov (Statistični letopis 2006).

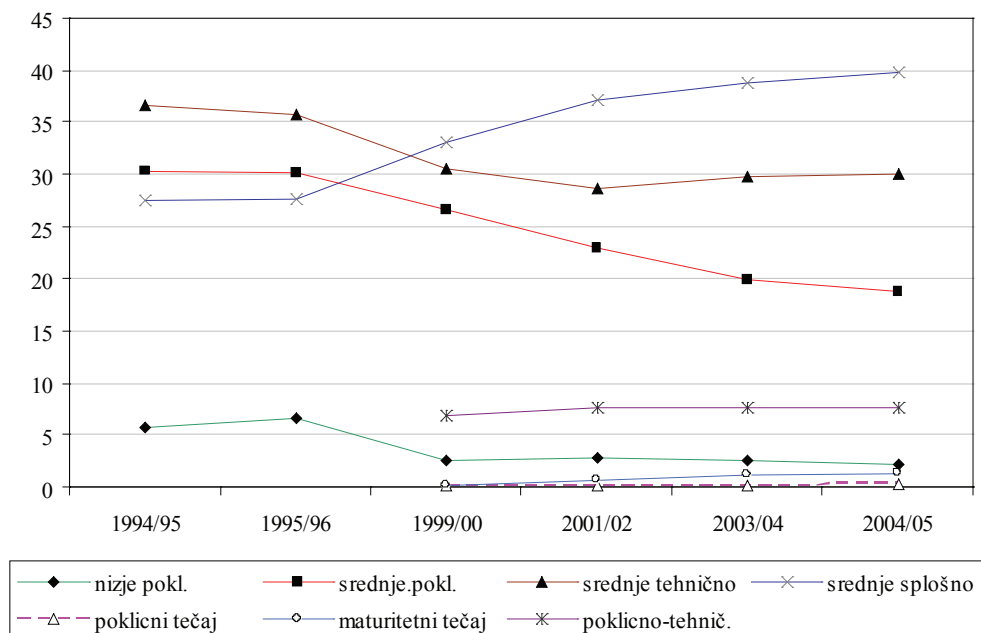
1. *raven standardizacije* izobraževalnega sistema oziroma njegovih elementov (kurikulum, trajanje izobraževanja, sistem preverjanja in certificiranja) ter raven zagotavljanja kakovosti standardov izobraževanja na nacionalni ali regionalni ravni. Standardizacija je pomembna, ker zagotavlja, da dajejo spričevala in diplome, pridobljeni v izobraževalnem sistemu, enoznačno informacijo o poklicnih spretnostih, učno-socializacijskih izkušnjah in nekaterih osebnostnih lastnostih iskalcev zaposlitve glede na doseženo raven in smer izobrazbe. Čim bolj enoznačne informacije o individualnih učnih dosežkih dajejo spričevala in diplome, tem pomembnejšo vlogo imajo v procesih usklajevanja delavcev in delovnih mest (Müller in Shavit 1998; Allmendinger 1989);
2. *diferenciacija* izobraževalnega sistema. Kar zadeva položaj na trgu delovne sile na prehodu iz izobraževanja v zaposlitev raziskovalci namenjajo največ pozornosti razlikam med izobraževalnimi programi in/ali ustanovami na isti stopnji izobraževanja, kjer gre praviloma za ločevanje med akademskimi in poklicnimi programi (*streaming*). Poleg teh razlik so pomembne tudi razmejitve in možnosti za prehode med njimi na isti stopnji izobraževanja. Ostre meje obstajajo praviloma tam, kjer so načini izobraževanja in izobraževalni programi umeščeni v različne izobraževalne ustanove, še posebej če temeljijo tudi na različnih načinih izobraževanja in usposabljanja (npr. šolsko izobraževanje in dualni sistem v poklicnem izobraževanju). Razlike so lahko tudi v stopnji poklicne specifičnosti, ki je značilna za določen program poklicnega izobraževanja. Dosedanje ugotovitve kažejo, da izobraževanje, ki zagotavlja specifično poklicno znanje, povečuje priložnosti za zaposlitev tistega dela mladih, ki ne bi bili sposobni uspešno končati akademskega izobraževanja (učinek »varovalne mreže«) (Scherer 2005; Shavit in Müller 2000; Medveš idr. 2008). Druga pomembna vrsta diferenciacije se kaže v načinu ocenjevanja izobraževalnih dosežkov ob koncu izobraževalnega programa: ali gre zgolj za informacijo o uspešno/neuspešno zaključenem programu ali pa so določene ocene za vsak predmet, ki se preverja ob končanju programa *na vsaki stopnji izobraževanja*. V sistemih poklicnega izobraževanja, kjer prihaja do izrazitih razlik med izobraževalnimi programi (posredovanje bolj splošnih poklicnih kvalifikacij ali kvalifikacij, ki so poklicno specifične) lahko spričevala in diplome delujejo kot kazalniki specifičnega človeškega kapitala, bolj izdelano vrednotenje v akademskem izobraževanju pa govori o razvitosti splošnega človeškega kapitala (Breen in Jonsson 2005; Reimer, Noelke in Kucel 2008); Tretja vrsta zadeva razlike v *možnostih za vertikalne prehode*, ki jih omogočajo posamezni programi. Pomembno je, kakšne so možnosti za prehajanje med različnimi izobraževalnimi potmi in smermi ter do katerih vrst nadaljnjega izobraževanja imajo dostop udeleženci različnih izobraževalnih programov. Pogosto obstajajo resne omejitve prehodnosti iz poklicnega izobraževanja v terciarno izobraževanje (Kogan in Unt 2008);
3. *vpetost delodajalcev* v sistem izobraževanja in usposabljanja. Opazujemo jo lahko na več ravneh: (i) delodajalci sami zagotavljajo poklicno usposabljanje (Nemčija, Avstrija, Švica); (ii) delodajalci vplivajo na oblikovanje kurikulumov in kvalifikacij (Nizozemska); (iii) delodajalci pridobivajo strokovnjake nepo-

sredno v šolah oz. izobraževalnih ustanovah (Japonska); (iv) delodajalci imajo malo neposrednega vpliva, vendar so kljub temu zelo zainteresirani za izobraževanje (npr. naknadno priznavanje diplom v Franciji). Čim intenzivnejša je vpetost delodajalcev, tem bolj gladek je prehod iz izobraževanja v zaposlitev (Müller in Shavit 1998). Na splošno velja, da poklicno izobraževanje, ki poteka v tesnejšem sodelovanju z delodajalci, predstavlja zanje priložnost za spremljanje uspešnosti vajencev, to pa zmanjšuje negotovost pri zaposlovanju v primerjavi z zaposlovanjem mladih brez delovnih izkušenj (Kogan in Unt 2008). Tudi rezultati empiričnih študij iz evropskih držav kažejo na njihov dokaj neproblematičen prehod v prvo zaposlitev, pa tudi na večjo stabilnost prvih zaposlitev (Gangl 2003; Scherer 2005).

Slovenija se je ob prehodu iz socialističnega v tržno gospodarstvo srečala tudi s potrebo po spremembah v izobraževalnem sistemu. V 90. letih je bila izpeljana obsežna reforma najprej na ravni visokošolskega in univerzitetnega izobraževanja (Zakon o visokem šolstvu 1993), leta 1996 pa je bila uzakonjena tudi reforma predšolskega, osnovnošolskega in sekundarnega izobraževanja. Poudarek je bil na oblikovanju izobraževalnega sistema, ki bo vsem mladim omogočil izobraževanje skladno z njihovimi potenciali ter zagotavljal izobraževalne izide, ki bodo podpirali prehod k poindustrijski družbi in razvoj na znanju temelječega gospodarstva (Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Sloveniji 1995). Posebna pozornost je bila namenjena oblikovanju sodobnega konsistentnega in z mednarodnim primerljivega sistema poklicnega in strokovnega izobraževanja, ki bo kar najbolj prilagojen potrebam gospodarstva in se bo lahko hitro in učinkovito odzival na spremenjene potrebe na področju dela. Na ravni sekundarnega izobraževanja je bila uvedena diferenciacija na poklicno in splošno akademsko izobraževanje. Pri oblikovanju in pridobivanju poklicnih kvalifikacij pa je bila zaupana pomembna vloga delodajalcem oz. njihovim predstavnikom. Uveden je bil tudi dualni sistem, vendar zanj ni bilo zanimanja med mladimi, zato je bil z novim zakonom o poklicnem in strokovnem izobraževanju, ki je bil sprejet leta 2006, ukinjen.

Tudi na terciarni ravni je bila z reformo vpeljana ločitev na visoko strokovno izobraževanje in univerzitetno akademsko izobraževanje. Veljala je do uvedbe bolonjskega sistema v letu 2004. Visoko strokovno izobraževanje je bilo krajše (triletno) in naravnano aplikativno ob upoštevanju potreb gospodarstva. Univerzitetno izobraževanje je trajalo 4–5 let in je omogočalo prehod na akademsko in znanstveno usmerjen podiplomski študij (magisterij in doktorat).

V zadnjih dveh desetletjih se v Sloveniji srečujemo s prestrukturiranjem vključevanja mladih v programe srednješolskega izobraževanja, ki gre na račun programov nižjega in srednjega poklicnega izobraževanja. Če opozorimo samo na spremembe v novem tisočletju, se je v primerjavi s šolskim letom 2001/02 v šolskem letu 2005/06 število vpisanih zmanjšalo za 25 %. Značilen je močan pritisk na 4-letne programe, ki vodijo k maturi, še posebej na gimnazijske programe (slika 1; tudi: Cedefop 2008, str. 30; Medveš idr. 2008).

Slika 1: Spremembe v strukturi vključenosti mladih v sekundarno izobraževanje po vrstah izobraževalnih programov in po letih (v %)

(Vir: Statistične informacije Izobraževanje; št. 85 / 2006, tab. 2.2; 4.2; št. 66/2004, tab. 2.2; št. 270/2002; tab. 2.2; št. 75/1996, tab. 2.2; št. 335/99, tab. 1; št. 44/2002, tab. 1; št. 111/2004, tab. 3; št. 121/2005, tab. 3; št. 114/2006, tab. 3)

V začetku 90. let se je začela tudi močna ekspanzija terciarnega izobraževanja; nekoliko se je umirila šele v začetku drugega tisočletja. Uvajanje krajših, bolj aplikativno naravnanih študijskih programov in povečevanje števila zasebnih izobraževalnih ustanov na terciarni ravni je omogočilo terciarno izobraževanje tudi mladim, ki se za to sicer ne bi odločili. V primerjavi s študijskim letom 1995/96 se je v študijskem letu 2005/2006 število študentov podvojilo. Delež generacije, stare 19 let, ki nadaljuje izobraževanje na terciarni ravni, pa je že leta 2003 presegel 60 % (MVŠZT 2007, str. 19).

Po drugi strani se Slovenija podobno kot druge evropske države srečuje s problemi pri prehajanju mladih iz izobraževanja v zaposlitev; zaradi povečevanja vpisa v programe terciarnega izobraževanja ti problemi vse bolj zadevajo prav diplomante na tej stopnji izobraževanja. Hkrati se trg dela sooča z izobrazbenimi primanjkljaji na posameznih izobraževalnih področjih na vseh izobrazbenih stopnjah (Verša in Spruk 2004).

Potek raziskave

Podatki in vzorec

Analiza temelji na administrativnih registrskih podatkih, ki jih zbira in upravlja Statistični urad Republike Slovenije (SURS). Temeljni podatki za definiranje vzorca so bili pridobljeni iz statističnega registra delovno aktivnega prebivalstva (SRDAP).⁴ Zajeto je obdobje 1991–2006.

V prvem koraku je bil iz baze podatkov SRDAP izbran 5-odstotni vzorec, ki je obsegal 63.309 oseb. Podatkom, ki jih vsebuje SRDAP, smo dodali še manjkajoče podatke iz drugih baz – podatke o brezposelnosti iz registra brezposelnih oseb (Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje), podatke o času diplomiranja pa iz baz o diplomantih (SURS).

Tako oblikovana baza podatkov vsebuje za vsako osebo informacije o vseh zaposlitvenih epizodah in epizodah brezposelnosti od leta 1991 dalje. Vsaka zaposlitvena epizoda poleg začetnega in končnega časa vsebuje še podatke o značilnostih zaposlitve: šifro delodajalca, poklic, dejavnost, vrsto delovnega razmerja, dolžino delovnega časa. Od individualnih podatkov smo vključili: podatke o doseženi stopnji formalne izobrazbe in vrsti končane šole oz. izobraževalnega programa, spolu ter letu rojstva. Epizode brezposelnosti poleg datuma vpisa v register brezposelnih in izpisa iz registra vsebujejo še podatke o prejemanju denarnega nadomestila in vključenosti v javna dela. Pripisali smo jim tudi podatke o individualnih značilnostih kot jih vsebujejo zaposlitvene epizode.

Glede na cilje preučevanja so bile v končni vzorec izbrane osebe, ki so končale redno izobraževanje v letih od 1990. do 2006. Na ta način smo izbrali podvzorec v velikosti 17.174 enot in ga vključili v analize.

Opis spremenljivk

Kot odvisne spremenljivke smo analizirali: (1) dolžino čakanja na prvo zaposlitve po končanem rednem izobraževanju; (2) dosežen poklicni položaj ob prvi zaposlitvi.

Najvišja dosežena izobrazba je za potrebe te študije opredeljena kot najvišja formalna izobrazba, ki so jo opazovane osebe dosegle ob koncu rednega izobraževanja. Leto končanja šolanja je označeno z letom diplomiranja.⁵

⁴ Baza SRDAP vključuje informacije o vseh zaposlenih v formalnem sektorju (zaposlene pri delodajalcu in samozaposlene) od 31. decembra 1986. Podatki vključujejo, starost, izobrazbo (merjeno na več načinov), delovne izkušnje, vrsto delovnega razmerja, trajanje delovnega časa, dejavnost, vrsto dela, ki jo od leta 1999 kodiramo s kodami iz Nacionalne standardne klasifikacije poklicev, usklajenimi z mednarodno standardno klasifikacijo poklicev ISCO-88. Podatki se redno posodabljajo z informacijami o začetku in končanju zaposlitve, pa tudi s podatki o spremembah vrste dela in delovnega razmerja, delovnega časa ipd.). Za to preučevanje je pomembno, da baza vključuje podatke o začetku in koncu vsake zaposlitve.

⁵ Od leta 1992 nacionalne izobrazbene statistike na mikroravni več ne beležijo podatkov o datumu končanja osnovne šole in srednješolskega izobraževanja. Zato smo za čas končanja najvišje dosežene ravni izobrazbe oblikovali proksi spremenljivko za osebe z osnovno in srednješolsko izobrazbo kot najvišjo doseženo izobrazbo. Leto, ko je oseba dosegla starost 15 let, je upoštevano kot leto, ko je kon-

Kot *prvo zaposlitev* razumemo zaposlitev za nedoločen ali določen čas, ki sledi končanju rednega izobraževanja in traja vsaj 6 mesecev, ne glede na to, ali gre za polno ali delno zaposlitev in ne glede na vrsto dela. Samozaposlitev in pripravništvo sta vključena. Izključena so javna dela in vse vrste del, ki ne temeljijo na pogodbi o zaposlitvi za določen ali nedoločen čas in niso registrirane kot samozaposlitev.

Čas čakanja na prvo zaposlitev predstavlja celotno obdobje od konca rednega izobraževanja do prve zaposlitve in ne le obdobja, ko je bil posameznik prijavljen na zavodu za zaposlovanje kot iskalec prve zaposlitve.

Dosežen poklicni položaj ob prvi zaposlitvi merimo z uporabo Mednarodnega socio-ekonomskega indeksa (ISEI), ki je izračunan na podlagi trimestrne kode Mednarodne standardne klasifikacije poklicev ISCO-88 (Ganzeboom, De Graaf in Treiman 1992). Ker je Nacionalna standardna klasifikacija poklicev (NSKP) usklajena s klasifikacijo ISCO-88 šele od leta 1999, je ISEI mogoče izračunavati od leta 1999, zato je analiza doseženega poklicnega položaja omejena na osebe, ki so končale redno izobraževanje v letih od 1999. do 2006.

Neodvisne spremenljivke

Najvišja dosežena stopnja izobrazbe predstavlja glavno neodvisno spremenljivko. Za potrebe te analize smo definirali te izobrazbene kategorije:⁶

- osnovna šola in manj (14 %)
- srednja poklicna izobrazba (27,2 %)
- srednja tehniška izobrazba (29,6 %)
- srednja splošna izobrazba (4,8 %)
- višja poklicna izobrazba (3,7 %)
- visoka strokovna izobrazba, univerzitetna izobrazba in podiplomska izobrazba (20,5 %).

Zaradi majhnega deleža zaposlenih z nižjo poklicno izobrazbo, smo jih združili z respondenti s srednjo poklicno izobrazbo v kategorijo »srednja poklicna izobrazba«.

Z vidika ocenjevanja vpliva sprememb v izobraževalnem sistemu, predvsem ko imamo opraviti z različnimi potmi za doseganje iste stopnje izobrazbe, predstavlja omejitev dejstvo, da v bazi podatkov niso ločeni podatki za srednjo poklicno izobrazbo, pridobljeno v dualnem sistemu in v šolskem izobraževanju. Enako

čala osnovnošolsko izobraževanje. Pri osebah z nižjo poklicno izobrazbo, srednjo poklicno izobrazbo, srednjo tehniško izobrazbo in srednjo splošno izobrazbo kot najvišjo dokončano izobrazbo smo letu, ko so dosegle 15 let starosti, dodali še povprečen čas trajanja izobraževanja, potreben za pridobitev »njihove« stopnje izobrazbe, torej: 2,5 leta za nižjo poklicno izobrazbo, 3 leta za srednjo poklicno izobrazbo ter 4 leta za srednjo tehniško in srednjo splošno izobrazbo. Poklicno-tehniška izobrazba in poklicni tečaj nista zabeležena posebej, zato čas končanja šolanja pri respondenth s srednjo tehniško izobrazbo in srednjo splošno izobrazbo morda ni vedno pravilno zabeležen, to pa morda lahko vpliva na čas iskanja prve zaposlitve pri teh kategorijah. Nasprotno pa smo datum diplomiranja na ravni višje- in visokošolskega ter univerzitetnega in podiplomskega izobraževanja pridobili iz statistične baze podatkov o diplomantih.

⁶ Odstotki v oklepaju pomenijo odstotek izobrazbene skupine v vzorcu.

velja za podatke o zaključenem srednjem tehniškem izobraževanju in poklicnem tehniškem izobraževanju ter na terciarni ravni za diplomante visokih strokovnih šol in univerzitetnega izobraževanja.

Področja izobraževanja, originalno kodirana s trimestnimi kodami ISCED, so združena v tri široke skupine:

- a) izobraževanje/umetnost/humanistika/zdravstvo/storitve;
- b) pravo/družboslovje/poslovno-upravne vede;
- c) naravoslovje/proizvodno-tehniško področje/računalništvo.

Za oceno vpliva *obdobja končanja izobraževanja* smo glede na leto končanja definirali pet generacij diplomantov⁷. Pri njihovem opredeljevanju smo upoštevali posamezne faze ekonomskih, socialnih in institucionalnih sprememb na makro-ravni. To so generacije: 1990–1994, 1995–1998, 1999–2002, 2003–2006. Mladi, ki so končali izobraževanje v letih 1990–1994, so se ob prehodu iz izobraževanja v zaposlitev soočali z globoko ekonomsko krizo, intenzivnim gospodarskim in socialnim prestrukturiranjem ter omejevanjem novega zaposlovanja. Generacijo diplomantov v letih 1995–1998 sta na prehodu iz izobraževanja v zaposlitev spremljali postopna ekonomska rast in zmanjševanje stopnje brezposelnosti; na voljo je bilo tudi več ukrepov aktivne politike zaposlovanja, ki so spodbujali zaposlovanje mladih. Od leta 1999. do 2002. so bila leta gospodarskega preobrata in nadaljnjega zmanjševanja brezposelnosti ter oživljanja zaposlovanja. V tem obdobju so se začeli kazati tudi prvi vplivi izobraževalnih reform. Obdobje od 2003. do 2006. so označevali pospešena gospodarska rast, nadaljnje zmanjševanje stopnje brezposelnosti, ki je leta 2006 pristala na 6 %, in občutnejša deregulacija trga delovne sile.

Od demografskih kovariat je v analizo vključen spol. Časovne spremenljivke so definirane v mesecih.

Statistična analiza podatkov

Podatki so bili analizirani s statističnim paketom SPSS. Za deskriptivno analizo trajanja iskanja prve zaposlitve in stabilnosti prve zaposlitve smo izbrali Kaplan-Maierjevo analizo funkcije preživetja (Kaplan-Meier Estimator of the Survival Function), za analizo vpliva izbranih dejavnikov na odvisne spremenljivke pa Coxov proporcionalni regresijski model (Cox's Proportional Hazards Regression Model) (Blossfeld, Hamerle in Mayer 1989, str. 55–56; Kalbfleish in Prentice 1980) ter navadno regresijsko analizo (OLS). Vse spremenljivke, vključene v analizo, obravnavamo kot časovno neodvisne.

Izsledki analize in interpretacija

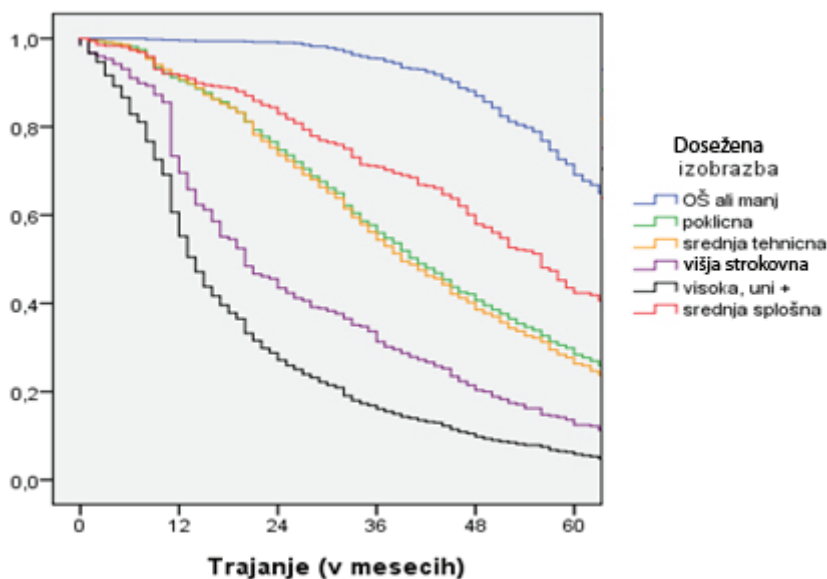
Glede na opredeljene cilje in hipoteze to preučevanje analizira razlike v položaju, doseženem na trgu dela, po končanem rednem izobraževanju. Usmerja se na iden-

⁷ Pojem »diplomanti« uporabljamo kot skupen izraz za označevanje vseh mladih, ki so končali šolanje, ne glede na vrsto in raven izobraževalnega programa, in ne samo mladih, ki so končali terciarno izobraževanje,

tifikacijo vpliva posameznih ravni in vrst dosežene izobrazbe na dolžino čakanja na prvo zaposlitev in na poklicni položaj ob vstopu v prvo zaposlitev. Izhodišče analiz je, da sta ti dimenziji povezani s trajanjem izobraževanja in obsegom splošnih in poklicno specifičnih spretnosti, ki jih posreduje določen izobraževalni program (Muller in Shavit 1998; Kogan in Unt 2008; van de Werfhorst 2003).

Čas čakanja na prvo zaposlitev

Za deskriptivni prikaz dolžine čakanja na prvo zaposlitev po končanem rednem izobraževanju uporabljamo Kaplan-Meierjevo analizo funkcije preživetja.

Slika 2: Dolžina čakanja na prvo zaposlitev – Kaplan Meierjeva funkcija preživetja (obdobje 1991–2009)

S prikaza na sliki 2 lahko ugotovimo, da so možnosti mladih za zaposlitev v prvem letu po končanem izobraževanju relativno majhne ne glede na doseženo izobrazbo, potem pa nastanejo vidnejše razlike med posameznimi izobrazbenimi skupinami. Primerjalno najbolj izstopajo mladi z diplomo visokega strokovnega in univerzitetnega izobraževanja, to pa je skladno s postavljeno hipotezo. Ti brez dvoma potrebujejo najkrajši čas za prvo zaposlitev.

V prvem letu po končanem izobraževanju ni opaziti vidnejših razlik v hitrosti prehajanja v prvo zaposlitev med mladimi z različnimi tipi srednješolske izobrazbe, kasneje pa se priložnosti mladih s srednjo poklicno izobrazbo in srednjo tehniško izobrazbo precej izboljšajo v primerjavi z mladimi s srednjo splošno izobrazbo. Vendar se ti dve kategoriji prvič zaposlita znatno počasneje kot mladi z doseženo višjo poklicno izobrazbo. Po pričakovanjih so v najmanj ugodnem položaju najmanj izobraženi; polovica tudi po 6 letih še ne more najti prve zaposlitve, ki bi trajala vsaj 6 mesecev.

V tabeli 1 prikazujemo rezultate analize vpliva individualnih izobrazbenih dosežkov na trajanje iskanja prve zaposlitve, ki smo jo izpeljali z uporabo Coxovega regresijskega modela. Rezultati v modelu 1 so skladni z rezultati Kaplan-Meierjeve deskriptivne analize. Kažejo, da se mladi z zgolj končano osnovno šolo prvič zaposlijo bistveno kasneje kot mladi s splošno srednjo izobrazbo. Nasprotno pa se mladi s srednjo poklicno izobrazbo ali srednjo tehniško izobrazbo pomembno hitreje prvič zaposlijo. Torej lahko sklenemo, da poklicne spretnosti, bodisi ožje, bolj specifične bodisi širše, bolj kompleksne, omogočajo hitrejšo prvo zaposlitev glede na prevladujoče splošne spretnosti. Poklicna izobrazba kaže nekoliko boljše rezultate tudi v primerjavi s srednjo tehniško izobrazbo, vendar je ta prednost majhna.

Tudi ti rezultati potrjujejo največjo prednost pri najbolj izobraženih. Vendar želimo opozoriti tudi na prednost, ki jo pri iskanju prve zaposlitve zagotavlja višja strokovna izobrazba. Ta le malo zaostaja za prednostjo mladih z visokošolsko in univerzitetno izobrazbo.

Področje izobraževanja je manj pomembno za dostop do prve zaposlitve, kot bi pričakovali. V primerjavi z diplomanti naravoslovnega in tehniškega področja ter računalništva le diplomanti s področja družboslovja/prava/poslovnih in administrativnih ved čakajo na svojo prvo zaposlitev nekoliko dlje. Mladi, ki si pridobijo izobrazbo na področju »izobraževanje/humanistika/umetnost/zdravstvo/storitve« pa se pomembneje ne razlikujejo od diplomantov na tehniškem/naravoslovnem/računalniškem področju.

V nasprotju s pričakovanji čakajo moški nekoliko dlje na prvo zaposlitev kot ženske.

Rezultati posebej kažejo na statistično značilen vpliv obdobja končanja rednega izobraževanja. Negativni predznak nam pove, da so imeli vsi, ki so končali redno izobraževanje pred obdobjem 2003–2006, pomembno manjše možnosti za prvo zaposlitev; bolj ko je bilo oddaljeno obdobje končanja šolanja, daljši je bil čas čakanja na prvo zaposlitev. Sklepamo, da ti rezultati v prvi vrsti kažejo vpliv gospodarskega in institucionalnega prestrukturiranja, ki je potekalo v opazovanih obdobjih. V najmanj ugodnem položaju so bili mladi, ki so končali šolanje v letih 1990–1994, torej v prvih letih tranzicije; to pa je bilo glede na gospodarske razmere in naglo naraščajočo stopnjo brezposelnosti pričakovano. S postopno stabilizacijo gospodarstva in z zaposlovanjem novih delavcev so se povečevale tudi zaposlitvene priložnosti mladih iskalcev prve zaposlitve, to pa se kaže v skrajševanju obdobja čakanja na prvo zaposlitev kasnejših generacij v primerjavi s prejšnjimi. Vprašanje je, koliko so k povečanju prehodne stopnje po letu 1998, predvsem pa v novem tisočletju, pripomogle spremembe v sistemu izobraževanja.

Vpliv obdobja konca rednega izobraževanja smo preverjali v modelu 2 (tabela 1), ko smo ocenjevali vpliv interakcij stopenj izobrazbe z obdobji končanja rednega izobraževanja na hitrost dostopa do prve zaposlitve. Iz rezultatov sklepamo, da so z izjemo morda najnižje vse druge izobrazbene kategorije skoraj enako pridobile na hitrosti prehodov v prvo pomembnejšo zaposlitev. Takšen rezultat podpirajo tudi ugotovitve I. Kogan in M. Unt (2008), ki za Slovenijo ugotavljata, da so skoraj vse izobrazbene skupine zabeležile hitrejši prehod iz izobraževanja v zaposlitev glede na najmanj izobražene, če njihove razmere v začetku drugega tisočletja primerjamo z razmerami v začetku 90. let.

Tudi ob kontroli vpliva interakcij se kažejo nekoliko boljše zaposlitvene priložnosti mladih, ki so končali višje ter še posebej visokošolsko in univerzitetno izobraževanje. Predvsem za zadnje lahko ugotovimo, da so se njihove razmere precej izboljšale že takoj po letu 1994. To povezujemo s postopnim oživljanjem gospodarstva, pa tudi z odpiranjem delovnih mest v t. i. poindustrijskih storitvenih dejavnostih. Naši rezultati ne dajejo močnejše podpore domnevi, da ekspanzija terciarnega izobraževanja zmanjšuje prednosti pri čakanju na prvo zaposlitev kasnejših generacij diplomantov visokošolskega in univerzitetnega izobraževanja v primerjavi s predhodnimi. Izjema bi bila generacija 2003–2006, saj lahko opazimo, da so relativne prednosti v primerjavi s splošno srednjo izobrazbo, ki so prikazane v modelu 1, v precejšnji meri izginile.

Če posebej opozorimo na mlade s končano srednjo poklicno izobrazbo, ocenjeni količniki v vseh poprejšnjih generacijah vendarle nakazujejo določeno prednost v primerjavi s tistimi, ki so končali srednje splošno izobraževanje, pri generaciji 2003–2006 pa te prednosti ni več zaznati oz. je minimalna in statistično neznačilna. V tem se rezultati te raziskave razlikujejo od rezultatov I. Kogan in M. Unt (prav tam). Avtorici ob primerjavi hitrosti vključevanja na trg dela glede na obdobje končanja izobraževanja poročata o povečevanju prednosti srednjega poklicnega in tehniškega izobraževanja v primerjavi s splošnim srednjim izobraževanjem.

Ocenjujemo, da vzorci čakanja na prvo zaposlitev, ki jih odkriva ta analiza, kažejo povezanost s pospešeno gospodarsko rastjo, ki je omogočila nastajanje zaposlitvenih priložnosti za mlade na različnih točkah izobrazbene porazdelitve. K temu je verjetno pripomoglo tudi dejstvo, da je izobraževalna ekspanzija na terciarni ravni lahko mladim, ki se znajdejo v manj ugodnem položaju na trgu delovne sile, predvsem srednješolsko izobraženim, zagotovila priložnost, da se izognejo vstopu na trg delovne sile z nadaljevanjem izobraževanja.

	Model 1		Model 2	
	koeficient	t-statist.	koeficient	t-statist.
<i>Stopnja izobrazbe</i>				
Osnovna šola ali manj	−0.352***	−5.770	−1.213	−1.172
Srednja poklicna šola	0.522***	9.158	0.023	0.081
Srednja tehniška šola	0.454***	7.828	−0.263	−0.926
Višja poklicna šola	1.134***	14.354	0.540	1.493
Visoka strokovna šola ali fakulteta in več	1.378***	22.226	0.657*	2.389
<i>(Referenca: splošna srednja izobrazba)</i>				
Moški	−0.081**	−3.240	−0.084**	−3.344
Področje izobraževanja				
Izobraževanje/humanistika/zdravstvo/storitve	−0.034	−1.063	−0.042	−1.311

	Model 1		Model 2	
	koeficient	t-statist.	koeficient	t-statist.
<i>(Referenca: naravoslovno tehniško in računalniško področje)</i>				
Obdobje končanja šolanja				
1990–94	–2.245***	–41.574		
1995–98	–1.360***	–26.154		
1999–2002	–0.877***	–16.547		
(Referenca: 2003–2006)				
Interakcijski vplivi				
Osnovna* obdobje 1990–94			1.910 ⁺	–1.906
Osnovna*obdobje 1995–98			–1.380	–1.377
Osnovna*obdobje 1999–2002			–0.826	–0.823
Poklicna*obdobje 1990–94			–2.500***	–22.262
Poklicna*obdobje 1995–98			–1.519***	–13.499
Poklicna*obdobje 1999–2002			–1.059***	–8,977
Srednja tehniška *obdobje 1990–94			–2.114***	–20.931
Srednja tehniška*obdobje 1995–98			–1.358***	–13.619
Srednja tehniška*obdobje 1999–2002			–0.989***	–9,620
Srednja splošna*obdobje 1990–94			–2.796***	–9.964
Srednja splošna*obdobje 1995–98			–2.214***	–7.984
Srednja splošna*obdobje 1999–2002			–1.605***	–5.496
Višješolska*obdobje 1990–94			–2.564**	–9.794
Višješolska*obdobje 1995–98			–1.195***	–4.649
Višješolska*obdobje 1999–2002			–1.123***	–3.913
Visoka+*obdobje 1990–94			–2.677***	–28.179
Visoka+*obdobje 1995–98			–1.247***	–15.785
Visoka+*obdobje. 1999–2002			–0.598***	–7.763
– 2 LL – začetna = 127216.07				
– 2 LL	122844.01		122679.65	
Signif.	0.000		0.000	
N	7.955		7.955	

Tabela 1: Ocenjeni vplivi na verjetnost prehodov v prvo zaposlitev po končanem rednem izobraževanju (obdobje 1991–2006)

***<0.001; **<0.01; *≤0.05; <0.1

Poklicni položaj, ki ga pridobi posameznik ob prvi zaposlitvi⁸

Ali izobrazbeni dosežki, izraženi z najvišjo stopnjo dosežene formalne izobrazbe, vodijo k prvim zaposlitvam, ki zagotavljajo poklicni položaj, skladen s temi dosežki? V tabeli 2 prikazujemo porazdelitev posameznih izobrazbenih kategorij po glavnih poklicnih skupinah ob prvi zaposlitvi. Porazdelitev na splošno kaže na relativno dobro usklajenost med doseženo izobrazbo in poklicnimi skupinami, v katerih se zaposlujejo mladi po končanem izobraževanju. V poklicne skupine tehnikov ter zakonodajalcev, visokih uradnikov in menedžerjev vstopajo pretežno mladi, ki končujejo visokošolsko in univerzitetno izobraževanje ter podiplomsko izobraževanje. Mladi s pridobljeno srednjo tehniško in splošno izobrazbo se prvič zaposlijo v poklicnih skupinah tehnikov, uradnikov in storitvenih poklicev. K zaposlitvam v tehniških in uradniških poklicih težijo tudi mladi z višješolsko izobrazbo. Z vse večjim prilivom iz višjih strokovnih šol tako prihaja do konkurence za ista oz. podobna delovna mesta mladih s srednjo tehniško in splošno izobrazbo ter višjo strokovno izobrazbo.

<i>Izobrazba</i>	ISCO 1	ISCO 2	ISCO 3	ISCO 4	ISCO 5	ISCO 7	ISCO 8	ISCO 9	Drugo	Skupaj
Osnovna šola ali manj	0.0	0.0	2.0	4.0	12.9	10.9	15.8	54.5	0.0	100
Srednja poklicna	0.0	0.0	1.9	3.1	29.0	27.6	13.8	24.2	0.5	100
Srednja tehniška	0.4	1.1	23.1	13.5	29.7	13.0	8.6	9.8	0.8	100
Srednja splošna	1.6	1.6	24.6	11.5	32.8	6.6	8.2	9.8	3.5	100
Višja poklicna	2.4	35.7	31.0	14.3	9.5	4.8	2.4	0.0	0.0	100
Visoka, univerzitetna in več	2.7	66.8	22.5	4.4	2.1	0.9	0.2	0.4	0.0	100
<i>Skupaj</i>	19 1.1	399 23.2	288 16.7	127 7.4	329 19.4	207 12.0	127 7.4	217 12.6	8 0.5	100 1721

Tabela 2: Porazdelitev izobrazbenih kategorij po glavnih poklicnih skupinah (ISCO 1 – 9) (obdobje 1999–2006)

Dosežen poklicni položaj pri prvi zaposlitvi, merjen z Mednarodnim socioekonomskim indeksom (ISEI), za posamezne ravni formalne izobrazbe prikazujemo v tabeli 3. Povprečne vrednosti ISEI kažejo, da razlike v najvišji doseženi izobrazbi vodijo do precejšnjih razlik v doseženem poklicnem položaju, kar se sklada s podatki o porazdelitvi individualnih izobrazbenih ravni po glavnih poklicnih skupinah (tabela 2). Višja dosežena izobrazba praviloma omogoča dostop do zaposlitev, ki

⁸ Ker ISEI, s katerim merimo dosežen poklicni položaj pri prvi pomembnejši zaposlitvi, temelji na trimestnih kodah, ISCO-88 poklicne klasifikacije, Slovenija pa je svojo nacionalno standardno klasifikacijo poklicev uskladila s standardom ISCO-88 šele leta 1999, so zajete v analizo samo prve zaposlitve izbrane populacija v letih 1999 do 2006.

zagotavljajo višje vrednosti ISEI. Srednja tehniška izobrazba in srednja splošna izobrazba vodita k zaposlitvam, ki omogočajo doseganje vrednosti ISEI, ki so povprečne ali zelo blizu povprečja, mladi s srednjo poklicno izobrazbo pa dosegajo vrednost, ki je za 13 točk nižja od povprečja in samo 3 točke nad vrednostjo, ki je značilna za najmanj izobražene. Z drugimi besedami, srednje poklicno izobraževanje ob prvi zaposlitvi vodi k poklicnemu položaju, ki se komaj razlikuje od poklicnega položaja najmanj izobraženih. Hkrati lahko ugotovimo relativno visoko pozitivno odstopanje od povprečja pri visokošolski in univerzitetni izobrazbi.

Če upoštevamo glavne kriterije za razvrščanje poklicev v poklicne skupine, na katerih temelji izračun ISEI, takšni izidi niso nepričakovani. Preseneča le nizek izid pri srednjem poklicnem izobraževanju.

<i>Izobrazba</i>	<i>Povprečje</i>
Osnovna šola ali manj	28
Srednja poklicna izobrazba	31
Srednja tehniška izobrazba	43
Srednja splošna izobrazba	44
Višješolska izobrazba	54
Visoka, univerzitetna izobrazba in več	66
Skupaj povprečje	44

Tabela 3: Porazdelitev vrednosti ISEI po doseženih stopnjah izobrazbe (obdobje 1999–2006)

V naslednjem koraku ocenjujemo učinke dosežene stopnje izobrazbe na poklicni položaj prve pomembnejše zaposlitve ob ohranjanju področja izobraževanja, spola, obdobja končanja šolanja in časa čakanja na prvo pomembnejšo zaposlitev kot konstant. Podatke smo analizirali z uporabo navadne regresijske analize.

Iz rezultatov, posredovanih v modelu 1 v tabeli 4, lahko ugotovimo, da z izjemo srednje tehniške izobrazbe vse druge izobrazbene kategorije pomembno vplivajo na doseženi poklicni položaj ob prvi zaposlitvi v primerjavi s splošno srednjo izobrazbo. Slika je podobna tisti, ki jo nakazujejo podatki v tabeli 3. Po pričakovanjih poklicni položaj pomembno znižujeta najnižja dosežena izobrazba (osnovna šola ali manj) ter srednja poklicna izobrazba. V obeh primerih gre za skoraj enako zmanjšanje vrednosti ISEI, to pa samo potrjuje neugodne izide za mlade s srednjo poklicno izobrazbo, na katere smo opozorili v deskriptivni analizi. Nasprotno pa pridobljena terciarna izobrazba pomembno povečuje vrednost ISEI v primerjavi s splošno srednjo izobrazbo. Posebej se kažejo prednosti visokošolsko in univerzitetno izobraženih mladih. To pa potrjuje našo hipotezo, da trg delovne sile najbolje nagrajuje najbolj izobražene.

Ugotavljamo tudi, da področje izobraževanja ne povzroča pomembnejših razlik v doseženem poklicnem položaju ob prvih zaposlitvah. V primerjavi z diplomanti računalniško-tehniškega in naravoslovnega področja diplomanti s področja storitev, humanistike in umetnosti lahko pričakujejo nekoliko nižji poklicni položaj (za približno 1,5 točke), položaj diplomantov z družboslovnega, pravnega in poslovnega področja pa se ne bo pomembneje razlikoval.

Spol, obdobje končanja šolanja in čas čakanja na prvo zaposlitev ne kažejo statistično pomembnega vpliva na poklicni položaj.

	Model 1		Model 2	
	koeficient	t-statist.	koeficient	t-statist.
Konstanta	41.764***	22.122	45.32***	23.165
Dosežena izobrazba				
Osnovna šola ali manj	-14.138***	-7.138	-16.930***	-4.333
Srednja poklicna izobrazba	-12.522***	-7.329	-15.011***	-3.827
Srednja tehniška izobrazba	-2.311	-1.362	-5.554	-1.414
Višja poklicna izobrazba	12.943***	5.215	11.258*	2.114
Visoka, univerzitetna izobrazba in več (Refer.: Splošna srednja izobrazba)	22.814***	12.910	18.027***	4.729
Moški	0.212	0.315	0.151	0.224
Področja izobraževanja				
Izobraž./Umetnost/Human/Zdravstvo/ Storitve	-1.654*	-2.022	-1.647*	-2.010
Družboslovje/pravo/poslovne in upravne vede	1.668+	1.929	1.703*	1.962
(Ref.: Tehniško / Računalniško / Naravoslovno)				
Obdobje končanja izobraževanja				
1999–2002	1.017	1.263		
(Referenca: 2003–2006)				
Trajanje čakanja na prvo pomembnejšo zaposlitev (v mesecih)	0.011	0.562	0.016	0.795
Interakcije				
Poklicna izob. * obdobje 1999–2002			-0.435	-0.275
Srednja tehniška izob.* obdobje 1999–2002			0.496	0.312
Srednja splošna izob.* obdobje 1999–2002			-3.474	-0.863
Višja poklicna izob.* obdobje 1999–2002			-1.505	-0.342
Visoka, univerzit.+ * obdobje 1999–2002			2.663*	2.222
R²	0.655		0.655	
F	246.938		176.755	
Signif.	0.000		0.000	
Število	1721		1721	

Tabela 4: Ocenjeni vpliv na doseženi poklicni položaj ob prvi zaposlitvi (obdobje 1999–2006)

***<0.001; **<0.01; *≤0.05; +<0.1

Vpliv interakcij stopenj izobrazbe in obdobj končanja šolanja ob kontroli spremenljivk spola, področja izobraževanja in trajanja iskanja zaposlitve (tabela 4, model 2) pomembneje ne spreminja negativnega vpliva srednje poklicne izobrazbe in pozitivnega vpliva višje strokovne izobrazbe na poklicni položaj ob vstopu v prvo zaposlitev. Iz tega sklepamo, da je tudi generacija, ki je končala redno šolanje v obdobju 2003–2006, večinoma ohranila poklicnih položaj, ki ga je ob prvi zaposlitvi dosegala predhodna generacija. Kot izjemo lahko omenimo diplomante na visokošolski in univerzitetni ravni. Ocenjeni količnik nakazuje, da se je v primerjavi s predhodno generacijo njihov doseženi poklicni položaj ob prvi zaposlitvi nekoliko poslabšal.

Skoraj zanemarljiv negativni vpliv izobraževanja na področju storitev in pozitivni vpliv izobraževanja na področju družboslovja v primerjavi z naravoslovnim in tehničkim se ohranja tudi ob kontroli interakcijskih vplivov dosežene izobrazbe in obdobja končanja izobraževanja.

Rezultati potrjujejo pričakovanja o pozitivni povezanosti posameznih stopenj oz. vrst izobrazbe s poklicnim položajem prve zaposlitve. Ta se izboljšuje z zviševanjem števila let izobraževanja oz. stopnje izobrazbe. Nakazujejo pa tudi, da je za boljši poklicni položaj potrebna najmanj štiriletna srednješolska izobrazba, saj trg delovne sile poklicno izobrazbo vrednoti skoraj enako kot končano ali nedokončano osnovno šolo.

Analiza je sicer omejena samo na posttranzicijsko obdobje, vendar ne daje močnejše empirične podpore za sklepanje o morebitni inflaciji izobrazbe skozi opazovano časovno obdobje. Ne glede na to ocenjen interakcijski vpliv opozarja, da se je za diplomante visokošolskega izobraževanja iz obdobja 2003–2006 nekoliko zmanjšala relativna prednost v doseženem poklicnem položaju ob prvi zaposlitvi.

Ugotovitve in sklepi

Cilj študije je bil preučiti vpliv dosežene izobrazbe ob končanem rednem izobraževanju na uspešnost mladih pri iskanju prve zaposlitve. Analizirali smo razlike v času čakanja na prvo zaposlitev in v doseženem poklicnem položaju ob prvi zaposlitvi. Poklicni položaj smo merili z Mednarodnim socioekonomskim indeksom (ISEI). V preučevanje smo zajeli prve zaposlitve v obdobju od 1991–2006, ko so nastale pomembne spremembe, ne samo v gibanjih na trgu delovne sile, ampak tudi v sistemu izobraževanja. Zanimalo nas je, kako so nekatere od teh sprememb vplivale na prednosti, ki jih glede na teorije in dosedanje empirične ugotovitve iz različnih držav omogočajo različne ravni in vrste izobrazbe. V tem kontekstu smo pri pojasnjevanju rezultatov analiz namenili več pozornosti vplivu ločitve sekundarnega izobraževanja na poklicno in splošno izobraževanje ter uvedbi tesnejših povezav med zaposlitvenim sistemom in sistemom izobraževanja, predvsem večji vključenosti delodajalcev v pripravo izobraževalnih programov in izvajanje le-teh.

Na ravni terciarnega izobraževanja so nas predvsem zanimali vplivi ekspanzije izobraževanja na relativne prednosti, ki jih potencialno zagotavlja visoka in univerzitetna izobrazba.

Podobno kot nekatera druga preučevanja (Kogan in Unt 2008; Wolbers 2003) tudi naše na splošno potrjuje, da je dosežena izobrazba pomembna za obe preučevani dimenziji, za čas čakanja na prvo zaposlitev po končanem rednem izobraževanju in za dosežen poklicni položaj ob prvi zaposlitvi. Dosežena izobrazba še posebej visoko korelira z doseženim poklicnim položajem. Vsekakor se ponuja sklep, da največ izgubljajo mladi z najnižjo doseženo izobrazbo, največje prednosti pa imajo mladi z visoko in univerzitetno izobrazbo. Zato tudi ne more biti presenečenje, da velik delež mladih po opravljeni poklicni maturi nadaljuje izobraževanje v programih terciarnega izobraževanja. Enako velja za mlade, ki po končanem poklicnem izobraževanju nadaljujejo v programih poklicno tehniškega izobraževanja, saj jih ti pripeljejo do poklicne mature, ta pa jim nato odpre vrata v terciarne programe.

Kar zadeva postavljeno hipotezo o pomembnejših prednostih, ki jih daje srednja poklicna izobrazba pri hitrosti vstopa v prvo zaposlitev v primerjavi s srednjo splošno izobrazbo, so te majhne, pri generaciji 2003–2006 pa jih več ne zaznamo. Prav tako nam ni uspelo potrditi, da poklicna izobrazba pri prvi zaposlitvi omogoča boljši poklicni položaj, kot ga dosežejo mladi brez formalnih kvalifikacij. To govori v korist prepričanju o močni podcenjenosti poklicne izobrazbe na slovenskem trgu delovne sile in v družbi, s tem pa bi lahko pojasnjevali tudi majhno zanimanje mladih za vključevanje v te programe in zaposlovanje v poklicih, h katerim vodijo. Domnevamo, da ima pri tem pomembno vlogo tudi način selekcije pri vpisu v srednje šole z omejitvijo vpisa, saj podatki kažejo, da se v programe poklicnega izobraževanja vključujejo mladi z nižjimi učnimi dosežki v osnovni šoli (Flere idr. 2008)

Obdobje končanja rednega izobraževanja pomembno vpliva na trajanje iskanja prve zaposlitve ne glede na doseženo izobrazbo. V primerjavi z generacijo 2003–2006 so imele vse generacije pred njo slabše možnosti za prvo zaposlitev, najdalj je čakala na prvo zaposlitev najbolj oddaljena generacija (1990–1994). Ocenjujemo, da je to predvsem posledica gibanj na trgu delovne sile. Po močni recesiji v prvih letih tranzicije se je začelo postopno oživljanje gospodarstva; nadaljevalo se je v pospešeno gospodarsko rast, to pa je ustvarilo nove zaposlitvene priložnosti za vse, ki so zaključili izobraževanje in izstopili iz izobraževalnega sistema.

Tu je treba opozoriti na izgubo relativnih prednosti v hitrosti dostopa do prve zaposlitve, ki so jih zagotavljale srednja poklicna in tehniška izobrazba ter obe kategoriji terciarnega izobraževanja v primerjavi s srednjo splošno izobrazbo mladih, ki so zaključili redno izobraževanje v obdobju 2003–2006. Le visoka strokovna in univerzitetna izobrazba je ohranila nekaj teh prednosti. Ocenjujemo, da gre za vpliv izobraževalne ekspanzije na terciarni ravni. Pričakovati je namreč, da dajejo mladi prednost daljšemu čakanju na ustrezno zaposlitev pred zaposlitvijo na neustrezno delovno mesto (Logan 1996). Prav tako je tudi pričakovati, da je ekspanzija izobraževanja na terciarni ravni mladim s srednjo izobrazbo omogočila izogniti se daljšemu čakanju na prvo zaposlitev z nadaljevanjem izobraževanja.

Glede na rezultate bi težko sklepali, da zaradi ekspanzije terciarnega izobraževanja na trgu dela prihaja do izpodrivanja slabše izobraženih z bolj izobraženimi ali do zmanjševanja vrednosti diplom, pridobljenih v terciarnem

izobraževanju. Z izjemo najvišje izobrazbene kategorije obdobje diplomiranja ne vpliva na dosežen poklicni položaj ob prvi zaposlitvi.⁹

Prikazani rezultati ne podpirajo domneve o morebitnih prednostih novosti, ki jih je uvedla reforma srednjega poklicnega izobraževanja in bi jih morali zaznati pri mladih, ki so končali to izobraževanje po letu 1998. Če upoštevamo tudi značilnosti strukturnih sprememb v gospodarstvu in razvoja na trgu dela, lahko sklepamo, da s širjenjem storitvenega sektorja in krčenjem zaposlovanja v tradicionalni industriji izobraževanje, ki daje specifično poklicno znanje, manj pozornosti pa namenja razvoju splošnih spretnosti, ne pomeni več konkurenčne prednosti pri razvoju individualne poklicne kariere. Morda to postaja tudi ovira za večjo fleksibilnost in uspešno prilagajanje mladih s poklicno izobrazbo spremembam v potrebah po kvalifikacijah. To se zdi še bolj verjetno, če upoštevamo, da pri vpisu v programe srednjega poklicnega izobraževanja deluje negativna selekcija, torej da se v teh programih pogosto izobražujejo mladi s slabšimi učnimi dosežki v osnovni šoli.

V celoti lahko potrdimo našo hipotezo, da visokošolsko in univerzitetno izobraževanje zagotavlja najboljše izide na trgu dela že pri iskanju prve zaposlitve. Ugotovitev, da se pri zadnjih generacijah diplomantov začenjajo nekoliko zmanjševati relativne prednosti pri iskanju prve zaposlitve, ki so jih imele predhodne generacije, pa govori o delovanju drugih dejavnikov, kot je npr. povečan priliv iz izobraževanja na trg delovne sile, ki lahko nevtralizirajo prednosti, ki jih prinašajo posamezne stopnje in vrste izobrazbe. Postavlja se vprašanje, ali so dejanske spremembe v povpraševanju po spretnostih in odpiranje novih delovnih mest za visoko izobražene v storitvenih dejavnostih res tako obsežne, da bi lahko v celoti nevtralizirale potencialne negativne učinke izobraževalne ekspanzije na dostop do ustreznih prvih zaposlitev.

Viri in literatura

- Allmendinger, J. (1989). Educational Systems and Labor Market Outcomes. *European Sociological Review*, 5, št. 3, str. 231–250.
- Becker, G. (1964). *Human Capital*. New York: Columbia University Press.
- Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Sloveniji (1995). Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport.
- Blossfeld, H. P., Hamerle, A., in Mayer, K. U. (1989). *Event History Analysis*. New Jersey: Hillsdale.
- Breen, R., in J. O. Jonsson (2005). Inequality of opportunity in comparative perspective: recent research on educational attainment and social mobility. *Annual Review of Sociology*, 31, str. 223–243.
- CEDEFOP (2008). *Vocational education and training in Slovenia. Short description*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

⁹ Kot je bilo opozorjeno v metodološkem delu, smo zaradi nekaterih težav s podatki (uskladitev NSKP z ISCO 88(COM) kakovost prvih zaposlitev lahko analizirali samo za diplomante v obdobjih 1999–2002 in 2003–2006.

- Flere, S., Klanjšek, R., Musil, B., Tavčar Krajnc, M., Kirbiš, A., Naterer, A. (2008). Dejavniki šolske uspešnosti v poklicnem izobraževanju. Poročilo o raziskovalnih rezultatih. Ljubljana: Pedagoški inštitut.
- Gangl, M. (2003). Explaining change in early career outcomes: Labor market conditions, educational expansion, and youth cohort sizes. V: Muller, W., in Gangl, M. (ur.). *Transitions from Education to Work in Europe: The Integration of Youth Into EU Labor Markets*. Oxford: University Press, str. 251–276.
- Gangl, M., Müller, W., in Raffe, D. (2003). Conclusions: explaining cross-national differences in school-to-work transitions. V: Müller, W., in Gangl, M. (ur.). *Transitions from Education to Work in Europe. The Integration of Youth into EU Labor Markets*. Oxford: University Press, str. 288–305.
- Genzeboom, H. B., De Graaf, P. M., in Treiman, D. J. (1992). A Standard International Socio-economic Index of Occupational Status. *Social Science Research*, 21, str. 1–56.
- Kalbfleish, J. D., in Prentice, R. L. (1980). *The statistical analysis of failure time data*. New York: Wiley.
- Kerckhoff, A. C. (2000). Transition from School to Work in Comparative Perspective. V: Maureen Hallinan, T. (ured.). *Handbook of the Sociology of Education*. New York & Boston: Kluwer Academic & Plenum Publishers, str. 543–574.
- Kogan, I., in Unt, M. (2008). The Role of Vocational Specificity of Educational Credentials for Labor Market Entry in Estonia and Slovenia. *International Sociology*, 23, str. 389–416.
- Logan, J. A. (1996). Opportunity and Choice in Socially Structured Labor Markets. *American Journal of Sociology*, 102, str. 114–160.
- Medveš, Z. idr. (2008). Prispevek poklicnega in strokovnega izobraževanja k pravičnosti in socialni vključenosti. *Sodobna pedagogika*, 59, št. 5, str. 74–94.
- Mincer, J. (1974). *Schooling, Experience and Earnings*. New York: National Bureau of Economic Research.
- Müller, W., in Shavit, Y. (1998). The Institutional Embeddedness of the Stratification Process: A Comparative Study of Qualifications and Occupations in Thirteen Countries. V: Shavit, Y., in Müller, W. (ur.). *From School to Work: A Comparative Study of Educational Qualifications and Occupational Destinations*. Oxford: Clarendon Press, str. 1–48.
- MVŠZT (2007). Resolucija o nacionalnem programu visokega šolstva 2006–2010. http://www.mvzt.gov.si/fileadmin/mvzt.gov.si/pageuploads/pdf/visoko_solstvo/RNPVS.pdf (30. 3. 2010).
- Reimer, D., Noelke, C., Kucel, A. (2008). Labour Market Effects of Fields of Study in Comparative Perspective. An Analysis of 22 European Countries. *International Studies of Comparative Sociology*, 49, št. 4–5, str. 233–256.
- Ryan, P. (2001). The School-to-Work Transition: A Cross-National Perspective. *Journal of Economic Literature*, 39, str. 34–92.
- Shavit, Y., in Müller, W. (2000). Vocational secondary education: where diversion and where safety net? *European Societies*, 2, str. 29–50.
- Sherer, S. (2005). Patterns of Labour Market Entry – Long Wait or Career Instability? An Empirical Comparison of Italy, Great Britain and West Germany. *European Sociological Review*, 21, št. 5, str. 427–440.

- Statistični letopisi Slovenije (1996–2006). Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije.
- Van de Werfhorst, H. G. (2004). Systems of educational specialization and labor market outcomes in Norway, Australia, and the Netherlands. *International Journal of Comparative Sociology*, 45, str. 315–335.
- Verša, D., Spruk, V. (2004). Mladi diplomanti na trgu delovne sile. Ljubljana: Zavod za zaposlovanje Republike Slovenije.
- Wolbers, M. (2003). Job Mismatches and their Labor Market Effects among School-leavers in Europe. *European Sociological Review*, 19, str. 249–266.
- Zakon o visokem šolstvu (1993). Uradni list RS, št. 67-2465/1993. Ljubljana: Uradni list.
- Zakon o visokem šolstvu (2004). Uradni list RS, št. 63/2004. Ljubljana: Uradni list.
- Zakon o poklicnem in strokovnem izobraževanju (1996). Uradni list RS, št. 12/1996. Ljubljana: Uradni list.
- Zakon o poklicnem in strokovnem izobraževanju (2006). Uradni list RS, št. 79/2006. Ljubljana: Uradni list.
- ZRSZZ. Letna poročila za leta od 1991 do 2006 (1991–2006). Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje.